

УДК 323.2

Роль етнічного чинника у виникненні міждержавних прикордонних конфліктів

Г. І. ЛУЦИШИН

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна, E-mail: l_halyna@ukr.net

Авторське резюме

Розглянуто роль етнічного чинника у виникненні міждержавних прикордонних конфліктів. Наголошується, що від того, яка ситуація складеться у прикордонних регіонах, великим чином залежить рівень міждержавної співпраці. Добре налагоджене прикордонне спілкування сприяє покращенню міжнародного взаєморозуміння, подоланню бар'єрів та стереотипів, які склались історично, а також зниженню конфліктності у межуючих регіонах. Виникнення прикордонних конфліктів часто зумовлено етнічними, конфесійними чи мовними особливостями у прикордонній зоні, феноменом «розділеного етносу», який прагне до об'єднання в одній державі. Зазначається, що проблема є особливо актуальною для сучасної України, оскільки існує військова загроза і загроза територіальної цілісності, зміна державного кордону внаслідок агресії, у багатьох прикордонних регіонах складна етнічна структура населення. Важко вирішити прикордонні суперечки, коли одна і та ж територія географічно тяжіє до однієї держави, а етнічно – до іншої. Розвиток прикордонних відносин значною мірою залежить і від адміністративної політики, яка є наслідком соціально-економічного, демографічного чинника та етнокультурної єдності, геополітичного розвитку та стратегії прикордонного діалогу. Зазначено, що прикордонний конфлікт може перерости у широкомасштабний збройний конфлікт у боротьбі за прилеглі території, у протистоянні етнічних, культурних, релігійних цінностей і тому прикордонна політика повинна формуватись на основі дипломатичної, правової, економічної та культурної діяльності.

Ключові слова: прикордонні конфлікти, збройний конфлікт, військова загроза, прикордонна безпека, національна ідентичність, міжнаціональні відносини.

Role of the ethnic factor in the occurrence of inter-country border conflicts

H. I. LUTSYSHYN

National university «Lviv polytechnics», Lviv, Ukraine, E-mail: l_halyna@ukr.net

Abstract

This work covers the role of the ethnic factor in the occurrence of inter-country border conflicts and emphasizes that the quality of inter-country cooperation depends to a large degree on how the situation evolves in border regions. If well established, border communication helps improve inter-country understanding, overcome historical barriers and stereotypes, and reduce the risk of conflict in neighboring regions. Border conflicts often result from special ethnic, religious or linguistic features of the border area, the phenomenon of the divided ethnos, which strives to be integrated into one state. The author points out that the problem is especially relevant for contemporary Ukraine where there is a military threat and a threat to territorial integrity, a change in state border as a result of aggression. The population of many border regions has a complex ethnic structure, and ethnic stereotypes remain active. Border disputes are difficult to resolve when one territory gravitates geographically to one state and ethnically to another. The evolution of border relationships also depends to a great degree on administrative policies, which are the result of the social, economic and demographic factor and the ethnic and cultural unity. The author notes that the intensity of social and political processes in border areas depends on the geopolitical development and strategy of the border dialog. It is claimed that a border conflict may grow into a large-scale military conflict in the struggle for adjoining territories, in the confrontation of ethnic, cultural, religious values. So, the border policies should be based on diplomatic, legal, economic, cultural and other activities.

Key words: border conflicts, armed conflict, military threat, border security, national identity, international relationships.

Постановка проблеми. Серед сучасних міждержавних конфліктів особливе місце займають прикордонні конфлікти, виникнення яких часто зумовлюють етнічні, конфесійні чи мовні особливості. Досліджувана проблема є особливо актуальною для сучасної України, оскільки у багатьох прикордонних регіонах складна етнічна структура населення, існують «заморожені

конфлікти», дієвими залишаються етнічні стереотипи. Необхідно враховувати і той чинник, що ряд областей України у минулому входили до складу держав, з якими зараз Україна має спільні кордони, а їх представники займали домінуючий статус у суспільному житті. Проблема ускладнюється і тим, що окремі політичні сили у сусідніх державах виступають із

вимогами переглянути державні кордони, вступають із захистом окремих національних меншин, втручаються у внутрішні справи України. Дається взнаки і незавершеність правового оформлення державного кордону, а також наявність поблизу державного кордону України «замороженого» Придністровського збройного конфлікту. Практика показує, що дуже часто міжетнічні протиріччя використовують для дестабілізації соціально-політичного стану у прикордонних районах України, створюють передумови для прихованого втручання у внутрішні справи України, зокрема під виглядом захисту закордонних росіян, румунів, угорців тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження проблеми прикордонних конфліктів зумовлене тим, що вивчення прикордонних конфліктних ситуацій ще не має достатньої теоретичної бази, відсутній комплексний підхід у дослідженні цієї проблематики. Сьогодні вага дослідників сконцентрована на вивченні таких основних проблем, як аналіз спірних ділянок державних кордонів; виділення конфліктних ареалів, за які ведуть суперечку дві й більше держав; аналіз причин, історія конфліктів з приводу кордонів; дослідження можливостей вирішення прикордонних конфліктів.

Значна увага вченими приділяється таким аспектам досліджуваної проблематики, як врегулювання та вирішення прикордонних конфліктів, зокрема, це такі дослідники Дж. Прескотт, Дж. Хауз, М. Фуце, Дж. Блейк, О. Мартінес, С. Коен, М. Стівена, А. Тарр та ін. Серед українських дослідників, які вивчають етнічну проблематику в контексті безпеки держави, міжетнічних конфліктів, прикордонних конфліктів варто виділити праці В. Котигоренка, В.Євтух, А. Малюська, Римаренко Ю.І., Кресіна І., Колодій А.Ф., Курас І.Ф., Кіссе А., Картунов О.В., Майборода О. та ін. Однак малодослідженим залишається питання ролі етнічних факторів у розвитку прикордонних конфліктів.

Більшість дослідників наголошує на тому, що важливу роль у виникненні прикордонних конфліктів відіграють етнічні, релігійні та історичні чинники. Привертає увагу науковців і проблема прикордонної безпеки, яка стала особливо актуальною сьогодні і вимагає додаткового аналізу. Це пов'язано з тим, що, з однієї сторони, в епоху глобалізації та зміцнення міжнародної співпраці виникає необхідність у прозорості кордонів, спрощення візового режиму, а з іншої сторони така прозорість створює передумови для незаконної транскордонної діяльності, зокрема незаконної міграції, контрабанди товарів тощо.

Метою дослідження є аналіз етнічного чинника у виникненні міждержавних прикордонних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Територіаль-

ний поділ світу постійно змінюється, тому й політична карта характеризується динамічністю і нестабільністю. На міжнародному рівні постійно ведеться моніторинг територіальних та прикордонних претензій, розроблено теорії територіальних претензій, які пояснюють основні причини виникнення прикордонних конфліктів. Найчастіше типи територіальних конфліктів виділяють на основі мотиваційних посилок на минулу історичну приналежність окремої території або її етнокультурну близькість до іншої держави. Сьогодні найбільш гострими є прикордонні конфлікти між Індією та Пакистаном, Афганістаном та Пакистаном, Суданом і Південним Суданом, США і Мексикою, Камбоджей і Таїландом, Конго і Анголою та ін.

Добре налагоджене прикордонне спілкування сприяє покращенню міжнаціонального взаєморозуміння, подоланню бар'єрів та стереотипів, які склались історично, а також пониженню конфліктності у межуючих регіонах. Від того, яка ситуація склеться у прикордонних регіонах, залежить великим чином і рівень міждержавної співпраці. Історичний досвід останніх десятиліть свідчить про те, що національно-етнічні фактори більшою мірою, ніж інші чинники, зумовлювали виникнення більшості територіальних суперечок.

Розглядаючи сучасні прикордонні конфлікти, дослідники подають різну їх класифікацію, зокрема, найчастіше виділяють такі типи, як територіальні, позиційні, функціональні чи ресурсні [3, с. 10]. Певна частина прикордонних конфліктів стосується питань використання природних ресурсів прикордонних територій. Також виділяють і такі типи прикордонних конфліктів: за масштабом охоплення варто виділити локальні та регіональні конфлікти; за критерієм кількості учасників конфлікти можна поділити на: двосторонні, тресторонні та багатосторонні, а за часом протікання - на нетривалі, тривалі та затяжні [3, с. 10]. Аналізуючи проблему прикордонних конфліктів, дослідники часто розглядають локальні конфлікти та територіальні спори. Однак прикордонний конфлікт полягає перш за все в порушенні кордону. Порушення прикордонної безпеки держави є загрозою для безпеки інших держав.

Політичний кордон відображає динаміку і демонструє відмінності суспільного, економічного та політичного розвитку регіонів держави. Розвиток прикордонних зон значною мірою залежить і від адміністративної політики, демографічного потенціалу та етнокультурної єдності. Разом з тим, інтенсивність суспільних процесів прикордонних зон залежить від геополітичного розвитку та стратегії прикордонного діалогу.

Від того, яка ситуація склеться у прикордонних регіонах залежить великим чином і рівень міждержавної співпраці. Саме добре налагоджене прикордонне спілкування сприяє

покращенню міжнаціонального взаєморозуміння, подоланню бар'єрів та стереотипів, які склалися історично, а також зниженню конфліктності у межуючих регіонах.

Практика показує, що прикордонний конфлікт може перерости у широкомасштабний збройний конфлікт у боротьбі за прилеглі території, у протистоянні етнічних, культурних, релігійних цінностей. Для сучасної України сьогодні особливо актуальними залишається військова загроза і загроза територіальної цілісності, зміна державного кордону внаслідок агресії. Прикордонна безпека також пов'язана з інформаційним, психологічним впливом на систему установок, цінностей та поведінку людей у прикордонній зоні. У сучасному світі все частіше використовуються такі форми експансії, як культурна, політична, ідеологічна, екологічна, інформаційна, дипломатична тощо.

Важко вирішити прикордонні суперечки, коли одна і та ж територія географічно тяжіє до однієї держави, а етнічно – до іншої, зокрема, коли існує ідея «розділеного етносу», який прагне до об'єднання в одній державі. Важливу роль відіграє і історичний чинник, пов'язаний із концепцією «вікової приналежності» території іншій державі.

Національний склад населення часто не враховується, на перший план висувають колишню історичну приналежність землі, а національне питання передбачається вирішити за допомогою заселення території представниками державоутворювального етносу. Питання «захисту співвітчизників» сьогодні залишається для Росії одним з вразливих і одночасно одним із ключових чинників політики стосовно країн СНД [1, с. 26].

Наприклад, різна історична доля національних меншин України. Деякі проживають на своїх етнічних землях, інші мігрували на територію України сотні років тому, а інші є недавніми мігрантами. Є меншини, які у недавньому минулому мали певні привілеї, а є меншини, які зазнавали депортацій та репресій. Слід врахувати те, що кожна особливність розвитку тієї чи іншої національної меншини впливає на політичні симпатії, низький загальний рівень політизованості національних меншин. Угорська держава, угорські благодійні організації, підписуючи договори про міждержавну, міжрегіональну чи прикордонну співпрацю, одним з головних пунктів договору завжди виділяють розвиток угорської національної меншини у сусідніх державах.

Досить часто при обговоренні проблем угорської національної меншини в інших країнах, Будапешт, як приклад, наводить стан розвитку угорців в Україні. Про важливість цього питання свідчить і той факт, що практично жоден з візитів високопосадових осіб Угорщини в Україну не відбувається без зустрічі із представниками угорських національних товариств. Угор-

ську зовнішню політику насамперед цікавило те, як створити такі добросусідські відносини, які гарантували б права угорської меншини, яка проживає за кордоном, і яким чином у прийнятій для обох країн формі гарантувати достойні життєві умови для національних меншин. Складність полягала в тому, що до кінця 80-х років питання національних меншин не піднімалось у відносинах між соціалістичними країнами, також не було політичного наміру і дієвої політики щодо захисту інтересів національних меншин, кількість представників яких сягала від кількох тисяч до кількох мільйонів.

Після зміни політичного устрою в Угорщині поряд з іншими важливими завданнями постало питання про здійснення політики в інтересах національних меншин, яку підтримали Державні Збори. «Усі угорські уряди, що діяли після зміни суспільно-політичної системи, здійснювали політику в інтересах угорців, які проживають за кордоном. Основною метою цієї політики було сприяння збереженню національної ідентичності та подальшому проживанню на материнських землях угорців, які мешкають у сусідніх з Угорщиною країнах; створення і розвиток політичних, культурних й економічних зв'язків між Угорщиною та угорськими громадами, що проживають поза її межами» [4, с. 30]. Конституційним обов'язком угорських урядів є підтримка закордонного угорства, але беззаперечним фактом є те, що становище угорських громад визначається головним чином внутрішньополітичним статусом даної сусідньої держави. Логічним слід вважати висновок, згідно з яким лише звільнені від політичних на шарувань взаємовідносини дають можливість ефективно співпрацювати в питаннях національних меншин, однак, з іншої сторони, без політичної волі таке співробітництво є неможливим.

Інституційована форма угорсько-українського співробітництва в питанні забезпечення прав національних меншин була підтримана багатьма урядами країн Східної та Центральної Європи. «Міністри закордонних справ Угорської Республіки і Хорватської Республіки 5 квітня 1995 р. підписали Угоду про принципи взаємовідносин стосовно гарантій прав національних меншин. Згідно її пунктом 16 для здійснення укладених в угоді принципів і положень створено Угорсько-Хорватську міждержавну спільну комісію для вирішення питань національних меншин» [4, с. 30]. Також підписано Угорсько-словацький договір, Угорсько-румунський Договір. Зокрема, в Словаччині ситуація значно змінилася з 1998 року, коли було створено новий Словацький уряд і до роботи уряду активно підключилась Спільна угорсько-словацька комісія представників національних меншин. Про позитивну політичну зміну свідчить і те, що членом урядової коаліції є Партія

Угорської Коаліції, яка представляє інтереси 600-тисячного словацького угорства. В Румунії особливий вплив має Демократичний союз угорців – це найбільш репрезентативна організація захисту інтересів угорців Румунії і яка є членом урядової коаліції. Партії та інші правозахисні організації угорців, які проживають у Румунії (приблизно 2 млн.) та Словаччині (приблизно 600 тисяч) мають особливе становище, адже входять до складу урядів. Їхній стан, що пов'язаний із діяльністю в уряді, покладає на них велику відповідальність за долю Словаччини та Румунії, а за політичної підтримки материнської держави вони здатні представляти євроінтеграційні процеси своїх країн. Створення системи спільних комісій в Європі сприяло прозорому, взаємоконтрольованому процесу, підпорядкованому міжнародним зобов'язанням і можливостям сторін.

Іноді прикордонні конфлікти переростають у серйозні дипломатичні і навіть військові зіткнення держав. Найчастіше відбуваються прикордонні інциденти, що полягають в дрібних зіткненнях, які регулюються місцевою прикордонною владою. Історія свідчить, що протистояння, свого часу не розв'язані між окремими державами природнім шляхом або «заморожені» тоталітарним режимом, виявилися ще остаточно неподоланими. Зокрема, мова йде про українсько-російські, українсько-польські відносини. До того ж, якщо на рівні еліт обох країн та офіційної державної політики спостерігається певне взаєморозуміння, взаємопідтримка та спільність інтересів, то результати соціологічних опитувань показують, що на рівні масової свідомості ще спрацьовує фактор недовіри, а подекуди і конфронтації, що має свої коріння в історично-політичній площині міжнаціональних взаємин. Цей фактор найчіткіше спостерігається у прикордонній зоні, де компактно проживають представники окремих національних меншин, які часто вступають у безпосередні контакти з етнічною батьківщиною. Аналізуючи міжнародну співпрацю у міжнаціональному контексті, важливо зауважити, що, вирішуючи ті чи інші проблеми, завжди порушується питання стану та розвитку національних меншин на цих територіях. З однієї сторони, в прикордонних регіонах, як і в цілому, представники національних меншин намагаються визнати країну проживання за свою, до того ж, в силу історичних обставин

певна частина з них вважає ці території своєю справжньою батьківщиною. Доволі часто трапляються випадки, коли представники національних меншин просять допомоги на історичній батьківщині.

У прикордонних регіонах виникає можливість налагодження більш тісних контактів із своєю історичною батьківщиною, відбувається активний інформаційний обмін, налагоджуються можливості співпраці у різних напрямках. Це дає можливість звільнитись від комплексу образи, зміцнити співпрацю з державами, які є етнічними батьківщинами для національних меншин.

Висновки. Аналізуючи вплив етнічного чинника на виникнення і розвиток міждержавних прикордонних конфліктів, необхідно відзначити, що найчастіше виникнення конфліктів на кордоні пов'язані із такими чинниками, як військова агресія сусідніх держав, зростання транскордонної незаконної діяльності, яка створює загрозу системі безпеки держав, захист представників власної діаспори на території іноземних прикордонних держав. Практика показує, що найчастіше вдаються до порушень щодо захисту своєї діаспори представники Росії, Румунії, Словаччини, Польщі, Туреччини, Угорщини, які розробили окремі програми та нормативну базу щодо захисту інтересів представників діаспори у сусідніх державах. Враховуючи таку ситуацію, держава повинна розвивати механізми самозахисту, зокрема, суб'єкти державної політики повинні проводити систему політичних, військових, соціальних та економічних заходів на прикордонному просторі. Також необхідно враховувати і той факт, що прикордонна політика не повинна містити елементи силового фактора для досягнення своїх цілей. Вона повинна формуватись на основі дипломатичних, правових, економічних, культурних та інших способів діяльності. Слід враховувати й те, що порушення прикордонної безпеки держави є загрозою для безпеки інших держав. Головними загрозами для України залишається військова загроза, загроза територіальної цілісності. Прикордонне, міжрегіональне співробітництво виступає певним чином гарантом захисту і єдності меншин, які розділені державним кордоном, адже дуже часто кордони перешкоджали співробітництву між групами людей, які були носіями однієї мови і культури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бжезінський Зб. Вирішальна роль України на пострадянському просторі [Текст] / Зб. Бжезінський // Політика і час. – 1997. – № 9. – С. 23-26.
2. Колишко Р.А. Деякі аспекти політики транскордонного співробітництва Європейського Союзу [Текст] / Р.А. Колишко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2006. – Вип. 63 (Ч. 2). – С. 44-59.
3. Долгов О.В. Національне самовизначення територіально-політичних систем в контексті політичної лімології [Текст]: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / О.В. Долгов; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Миколаїв, 2005. – 18 с.

4. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами. Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіон Україна» [Текст]. – К.: КІС, 2004. – С. 25-69.
5. Тригуб П.М. Територіальні суперечності між Україною та Румунією в контексті євроатлантичної інтеграції [Електронний ресурс] / М.П. Тригуб, Г.В. Плетенчук. – Режим доступу: <http://lib.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/history/2010/>

Стаття надійшла до редакції 22.09.2015

REFERENCES:

1. *Bzhezinsky Z. Vyrishal'na rol' Ukrainy na postradyans'komu prostori. (The crucial role of Ukraine in the post Soviet Union) Polityka i chas. 1997, No. 9, pp. 23–26.*
2. *Kolyshko R.A. Deyaki aspekty polityky transkordonnoho spivrobitnytstva Yevropeys'koho Soyuzu (Some aspects of cross-border cooperation policy of the European Union). Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. K., 2006, Vyp. 63 (No.2), pp. 44-59*
3. *Natsional'ne samovyznachennya terytorial'no-politychnykh system v konteksti politychnoyi limolohiyi. Avtoref. dys... kand. polit. nauk: 23.00.02 (Some aspects of cross-border cooperation Yevrop3 policy. National self-determination of territorial and political systems in the context of political limolohiyi.). Mykolayiv, 2005. 18 p.*
4. *Rozshyrennya Yevropeys'koho Soyuzu: vplyv na vidnosyny Ukrainy z tsentral'noyevropeys'kymy susidamy. Instytut rehional'nykh ta yevrointegratsiynykh doslidzhen «YevroRehio Ukrayina» (EU Enlargement: impact on Ukraine's relations with its Central European neighbors). Kyiv: KIS, 2004, pp.25-69*
5. *Tryhub P.M., Pletenchuk H.V. Terytorial'ni superechnosti mizh Ukrainoyu ta Rumuniyeyu v konteksti yevroatlantychnoyi intehratsiyi (The territorial conflict between Ukraine and Romania in the context of Euro-Atlantic integration). Regime to access: <http://lib.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/history/2010/>*

Луцишин Галина Іванівна – доктор політичних наук, професор
Національний університет «Львівська політехніка»
Адреса: 79000, м. Львів, вул. С.Бандери, 12
E-mail: l_halyna@ukr.net

Lutsyshyn Halyna Ivanivna – doctor of political sciences, Full Prof.
National university «Lviv polytechnics»
Address: 12, S. Bandera Str., Lviv, 79000, Ukraine
E-mail: l_halyna@ukr.net